

Temel Bir İnsan Hakkı Olan Gıdaya Erişim: Covid-19 Krizinde Kent Gıda İlişisini 30 Büyükşehir Üzerinden Yeniden Düşünmek

Access To Food, A Fundamental Human Right: Rethinking The City-Food Relationship In The Covid-19 Crisis through 30 Metropolitans

Ayşe KAŞIKIRIK *
Melek TOPRAK *

Başvuru Tarihi: 21.05.2021

Kabul Tarihi: 05.02.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Kimsenin geride kalmadığı, sürdürülebilir, eşitlikçi ve kapsayıcı bir dünya için yeterli düzeyde gıdaya erişim temel bir insan hakkıdır. Başta dar gelirli ve kırılgan gruplar olmak üzere herkesin gıdaya erişimi güvence altına alınmalıdır. Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Küresel Amaçlarından ikincisi olan "Açlığa Son" hedefi ile ülkeler açlığı bitirmeyi, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmayı, sürdürülebilir tarımı desteklenmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde merkezi ve yerel yönetimlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yerel yönetimler insanların gündelik hayat deneyimlerine en yakın kamu kurumları olarak gıdaya erişim, gıda güvencesinin sağlanması ve iyi beslenmenin temin edilmesinde kritik aktörlerin başında gelmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye nüfusunun %78'ini barındıran 30 büyükşehir belediyesinin gıda yönetimi ve tarım politikalarını karşılaştırmalı perspektifle analiz etmektir. Bu amaca yönelik olarak, büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planları ve 2020 yılı Faaliyet Raporları gıdaya erişim, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım odağında taranmıştır. Bununla birlikte, kentlerin Covid-19 gibi küresel krizler karşısında kendi kendini besleyebilmesine ve dirençliliğinin artmasına yönelik somut öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gıda Hakkı, Gıdaya Erişim, Büyükşehir Belediyeleri, Stratejik Plan, Faaliyet Raporu.

Abstract

Access to adequate food is a fundamental human right for a sustainable, equitable and inclusive world where no one is left behind. Access to food for everyone, especially low-income and vulnerable groups, should be guaranteed. With the "EndHunger" goal, which is the second of the United Nations' 2030 Sustainable Global Goals, countries have committed to ending hunger, achieving food security and good nutrition, and supporting sustainable agriculture. Central and local governments have important duties and responsibilities in achieving this goal. Local governments, as the closest public institutions to people's daily life experiences, are among the critical actors in ensuring access to food, ensuring food security and good nutrition. The aim of the study is to analyze the food management and agricultural policies of 30 metropolitan municipalities, which have 78% of Turkey's population, with a comparative perspective. For this purpose, the 2020-2024 Strategic Plans and 2020 Annual Reports of metropolitan municipalities were scanned with the focus of Access to food, food security and sustainable agriculture. In addition, concrete suggestions have been presented for cities to feed themselves and increase the resilience in the face of global crises such as Covid-19.

¹ İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, aysekasirik@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0624-1107

² İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, melek@toprakarastirma.com, ORCID: 0000-0003-1763-407X

Keywords: Right to food, Access to food, Metropolitan municipalities, Strategic plan, Annual report.

Giriş

Bu çalışmamız temel insan hakkı olan gıdaya erişim ve gıda konusunda yaşanan krizler üzerinedir. Tarihsel süreç boyunca kentler küresel krizlerin merkez üssü olmuştur. Özellikle 1980 sonrası neo-liberal politikaların uygulanması ile kentler sermaye birikim sürecinin ana aktörü haline gelmiştir. Bunun sonucunda kentler eşitsizliklerin de başat unsuru olmuştur. Başta gıda olmak üzere temel yaşam unsuruna erişimde yaşanan problemler çok boyutlu toplumsal krizlerinin de müsebbibidir. 2020 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisi ciddi gıda krizlerini bir kez daha gün yüzüne çıkartmıştır.

Pandemi sürecinde dünya genelinde insanların panik halinde marketlere koştuğu, gıda kuyruklarına girdikleri ve rafları komple boşaltmaları gibi süreçlere sıklıkla medyadan da tanık olunmuştur. Bu durumda sosyo-ekonomik olarak daha zengin grupta yer alanlar fazladan stok yapabilirken, ekonomik eşitsizliklerin arttığı toplumlarda, alım gücü yeterli olmayan kırılan gruplarda ise gıdaya erişimde yaşanan sorunlar daha da riskli, yıkıcı bir duruma dönüşmüştür (Power, Doherty, Pybus, & Pickett, 2020, s. 1-7). Günümüzde yaşanan iktisadi, ekonomik, sağlık (Covid 19 pandemisi), kuraklık, afet gibi krizlerde ortaya çıkan pek çok sorun nedeniyle temel bir insan hakkı olan gıdaya erişim de gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Kentsel alanlarda kırsala nazaran tarım daha az yapılıyor olsa da kentler gıdaya erişim, tarımsal üretim ve gıda temini, insan sağlığı gibi konularla doğrudan ilgilidir. Yerel idare olan belediyelerinde gıda ve tarım konusunda hukuki anlamda yasal olarak sorumlulukları bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde gıdaya erişim konusunda uygulamalara 1930'da çıkartılan ilk belediye yasası olan "1580 Sayılı Belediye Yasası"nda rastlanmaktadır. Yine aynı yıl içerisinde bir başka yasal uygulama ise "1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile birlikte gıda güvenliği konusunda uyulması gerekenler açıklanmıştır. 1942'de "Gıda Nizamnamesi" ve ardından 1952'de "Gıda Maddeleri Tüzüğü çıkartılmıştır (Gökçe & Ergezer, 2016, s. 226-227). Dünyanın farklı bölgelerinde gıda güvenliğiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Aynı ülke içinde farklı belediyelerin bile farklı uygulamaları olduğu gibi, dünyada da gıda güvencesi konusunda farklı birimlerin yasal sorumlulukları ve çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin "Finlandiya'da gıda güvenliği konusunda hem merkezi hükümet hem de belediyeler gıda güvenliği konusunda sorumludurlar"(Atik & Atik, 2019, s. 457).

Bu çalışmada, temel insan hakkı olan gıdaya erişim sorununa yönelik, Covid 19 Pandemisi sürecinde büyükşehir belediyelerinin tarım ve gıda alanında yaptığı faaliyetler araştırılacaktır. Bu vesileyle belediyelerin ne gibi faaliyetler gerçekleştirdikleri ve büyükşehir belediyelerinin tarımsal faaliyetleri ve gıdaya erişim yönünde çalışma yapıp yapmadıkları da keşfedilmiş olacaktır.

Türkiye'de tarımdaki değişiklikler ve gıda sektöründeki değişimler aynı bütünün birbirini tamamlayan bir parçası gibidir (Yenal, 2001, s. 32-55). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentler tarımsal üretim, gıda güvenliği, gıdaya erişim konusunda faaliyetler ve stratejiler belirlemektedirler. Belirledikleri bu politikaların neler olduğu ve pandemi sürecinde ne kadarının gerçekleştirildiği ve pandemide yeni tarımsal faaliyet, gıda politikaları olup olmadığı bu çalışmada ele alınacaktır.

Çalışmada temel insan hakkı olan gıdaya erişim konusu gerek kavramsal açıdan insan hakları yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Dünya genelindeki son gelişmelerin dikkate alınması ve saha araştırması kapsamında 30 büyükşehir belediyesinin incelenmesi açısından özgün bir değer taşımaktadır.

Bu araştırma, desen olarak durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analiz yöntemi seçilmiştir (Creswell, 2017, s. 256-259). Büyük kentlerde pandemi dolayısıyla oluşan ve bundan sonraki kriz süreçlerinin yaratacağı gıdaya erişimde yaşanacak riski azaltmak ve bu süreci yönetmekte farklı düzeyde sorumluluğu olan kamu politikası aktörlerinden biri de büyükşehir belediyeleri olduğu gözlemlenmiştir (Bilgiç, 2020, s. 2089). Bu bağlamda belediyelerinin stratejik planları, faaliyet raporları, politika metinleri tematik olarak ele alınarak, içerik analizine tabi tutulmuş ve performans planlarında gıda üretimi, tarımsal faaliyetler ve gıdaya erişim gibi konularda belediye yönetiminin yeri ve çalışmaları ortaya konulmuştur. İçerik analizi sırasında bu aktörlerin bütününe kriz süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek gıdaya erişim krizinin yönetimiyle ilgili hazırlıkları tematik olarak sınıflandırılıp ve

nitel veri analizine tabi tutularak, gıda krizine yönelik büyükşehir belediyelerinin kamu politikası hazırlıklarının mevcut durumu incelenmiştir.

Makalenin giriş bölümünde gıdaya erişim konusunda yapılan literatür çalışmaları ele alınmış, birinci bölümünde insan hakları ve gıda meselesi, ikinci bölümde ise kriz ve afet sürecinde gıdaya erişim konusu teorik olarak tartışılmıştır. Makalenin üçüncü bölümünde örnek saha incelemesine yer verilmiştir. Bulgular bölümünde araştırma bulguları ortaya konulmuş, tartışma ve sonuç bölümünde ise kuramsal araçlar ile saha incelemesi tartışılmıştır.

Araştırmanın Kavramsal Soruları

Ulusal devletlerin ve yerel yönetimlerin gıda konusundaki faaliyetleri yıllara göre azalmakta mı ya da faaliyetleri yok denecek kadar az mı? Bu gerçekten böyle midir araştırmada kesin istatistiksel bir sonuç sunulmasa da 30 büyükşehir belediyesinin faaliyetleri, Covid 19 sürecindeki eylem planları incelenmekte ve teorik olarak tartışılması yapılmaktadır.

İnsan hakları ve Gıda Meselesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından uygulamaya konulan bir belgedir (Galtung, 2013, s. 132). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne (İHEB) göre Gıda hakkı temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Herkesin yaşamını devam ettirmek ve standart yaşam hakkı olarak gıdaya erişim hakkı vardır. Ancak buna rağmen 1948'den bu yana gıdaya erişimde tüm insanlar ve uluslar tarafından eşitlik sağlanamamıştır. Bu da "İnsan Haklarının henüz pek eksik bir şekilde anlaşılması olduğunu gösterir" (Paine, 2017, s. 141).

Gıdaya erişim insan hakları sorunu olmasına rağmen neden hala çözülemez bir sorun olarak devam etmektedir? Galtung'un İnsan Hakları kitabında belirttiği gibi insan hakları tartışması esasında Batı toplumları için mi bir nitelik taşımaktadır? Öyleyse bile artık bu dönem kapanmaktadır (Galtung, 2013, s. 129). Evrensel olan kendi kültürümüz üzerinden gıdaya erişim ve yoksulluğu önleme nasıl gerçekleştirilebilir, bunun için yöneticiler, yerel yönetimler ne yapabilir üzerine düşünülebilir.

Diğer taraftan 1948 İHEB ve diğer bildiri ve beyannamelerde tartışma yürütürken bu tartışmalarda, beslenmeye mi yoksa yeterli düzeyde gıda üretimine mi odaklanmak gerekmektedir? Burada gıda tartışmasının evrensel beyannamelerde tartışılıyor olmasından ziyade yerel kültürün ihtiyaçlarına odaklanması gerektiği, özel insan haklarının tanımlanması, evrensel insan hakları kadar önemlidir (Galtung, 2013, s. 145).

1996 yılında yapılan BM gıda zirvesinde herkesin gıdaya ulaşmasının insan hakkı olduğu, 1948'de İHEB vurgulandığı gibi yine vurgulanmış; o tarihte dünya nüfusunun 840 milyonu açlıkla boğuşurken bugün sayının 854 milyonu aştığını görülmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 302). Dünya Gıda Programı'na ayrılan payın silahlanmaya ayrılan payın yarısı olduğu gerçeği bilinmesine rağmen, zirvede alınan kararlardan biri 2015 yılına kadar yoksulluk oranını yarıya düşürmektir, ancak 2021 yılına gelindiğinde 4 milyon insan daha eklenmiştir.

Diğer taraftan gıdaya erişimde endişe verici olan durum gıdanın kapitalizmin kısıcında kalmış olmasıdır. Örneğin bizi karamsarlığa iten nokta "gıda fiyatlarının son bir yılda Dünya genelinde ortalama %40 civarında son üç yılda ise toplam %80" oranında yükselmiş olmasıdır. Gıda fiyatlarında yaşanan bu yükselişin dünyadaki aç nüfusun da doğru orantıda artmasına neden olmaktadır. Ne yazık ki bu süreçte sosyal devlet mantığının ve sosyal yardımların ters oranda azaldığı görülmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 302).

Gıdanın metalaşması ile artan doğrultuda gıda fiyatları da artmaya devam etmektedir. Gıda fiyatları son 10 yıla göre kıyaslandığında Pandemi sürecinin ikinci yılı olan 2021 yılı en hızlı yükseliş kaydetmiştir. Gıda fiyatlarındaki bu artış, tahıl üretimi ve verimlilik rekor seviyeye gelmek üzereyken bile yaşandığı, bilhassa ticareti yapılan ürünlerde olduğu da dikkat çekicidir (FAO Türkiye, 2021). BM Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) 2007 yılı rakamlarına göre 854 milyon insan açlık çekmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 312). Yine FAO'nun 2020 raporuna göre günümüzde sadece Orta Asya'da 2 milyon açlıkla baş eden insan vardır (Regional Overview of Food Security and Nutrition Europe and Central Asia, 2021)

Bu durumda gıdaya erişimde ve gıdanın herkesin beslenme ihtiyacını sağlamasında çözüm olarak sadece yeterli tarım yapılmasıyla bağlantısının olmadığı sonucu çıkarılabilir. Yeterli oranda ve kalitede bir gıdaya tüm insanların ulaştığından emin olmanın yolu, üretilen ve dağıtılan gıdaya meta olarak değil, temel bir insan hakkı olarak kabul edecek bir yaklaşım ve yerel yapılanma ile mümkündür.

Yukarıdaki bölümde gıdaya erişim konusu insan hakları perspektifinden ele alınarak tartışma yapılmış olup, aşağıdaki bölümde de kriz süreçlerinde gıdaya erişim konusu ele alınacaktır.

1. Kriz ve Afet Süreçlerinde Gıdaya Erişim

Jeolojik, iklimik, biyolojik, sosyal ve teknolojik afetler genel olarak tarımsal üretimi ve gıda yoksunluğunu olumsuz anlamda etkilemektedir. Covid 19 sonrası da gıda yoksunluğu ve kıtlık odaklanılması gereken konuların başındadır (Kapıkıran, 2021, s. 104-108).

Gıda güvencesi ve gıdaya erişim konusunda yukarıda bölümde de ele alındığı üzere yıllarca uluslararası politikalar ve toplantı gündemleri oluşturulmuştur. 1948'de BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde gıdaya erişim yani gıda güvencesi hakkının insanın en temel hakkı olduğu noktasında uluslararası ilk önemli belgedir (Gedik, 2020, s. 188).

Evrensel bildirgelerde ve uluslararası gündemlerde gıdanın temel bir insan hakkı olduğu gerçeği ele alınmakta, gıda zirvelerinde pek çok yıl tartışılmaktadır, ancak halen gıdaya erişim sorunu da gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Bu durumda "Küresel düşün, yerel davran" sloganı önem taşımakta, devletin ve yerelin uluslararası kapitalizmin ya da evrensel beyanların yarattığı çelişkili durumu aşmaya yönelik çabası önemli hale gelmektedir (Galtung, 2013, s. 148).

Küresel düşünerek yerel davranılması gerektiği pandemi krizi sürecinde sağlık ve aşıyla ilgili çok büyük uluslararası politikalar üretmek zorunda kalan merkezin çalışmaları devam ederken, kentlerin kendi içinde bile sınırlarının kapatılması ile yerel hareket eylem planı ve kentlerin kendi içinde dirençliliğinin artırılması gerektiği bir kez daha ortaya çıktı (Bayraktar, 2020).

Konsept olarak gıda güvencesi, bütün insanların yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek için fiziki ve sosyo-ekonomik olarak yeterli, sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişim haklarıdır (Peng & Berry, 2019). Gıda güvencesi ve gıda güvenliği konusu; gıda arzının yeterli olması, güvenli gıdalar üretilmesi ve üretilen bu gıdaların eşit derecede paylaşılması gibi çeşitli dinamiklerle ilgilidir (Koç & Uzman, 2015, s. 39-48).

Dünyada insanlar en çok açlığa karşı duyarlı ve endişelidir. İnsanlar gıda yoksunluğu çekmekten diğer bir anlamda kıtlık afeti yaşamaktan aşırı derece de tedirginlik duymaktadırlar. Dünya Gıda Programı adına Nobel Barış Ödülü'nü alan WFP'nin Amerikalı İcra Direktörü David Beasley, BM Güvenlik Konseyine (BMGK) bildirisinde 2021'de kıtlığın ve gıda konusunda yaşanacak sorunların çok büyük bir boyut kazanacağını altını çizmiştir. Bunun sebebinin gıda konusunda verilen parasal yardımların giderek azalacak olmasına ve gelişmekte olan ülkelerin borçlarının ödeme sürecinde girilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Kapıkıran, 2021, s. 104-108).

Kentlerin kendi kendini besleyebilmesi için klasik kalkınma yaklaşımı sorgulanmaktadır. Hannah Arendt'in 1969'larda söylediği üzere, sanayileşme ve kalkınma sürecinde ortaya çıkan vahşi durumlar ilerleme ya da kalkınma olarak tarif edilemez artık (Tully, 2016, s. 183-203). Kalkınma yaklaşımı yerine sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının kentlerde uygulamaya geçilmesi ve tarım ile kentin bileşkesi benimsenmesi gereken bir yoldur.

Gıdaya erişim ve gıda güvencesi sorunu, kaynaklarının sabit ve tükenbilir olduğu, kaynakların dünya nüfusunun artış hızıyla orantılı olarak artmayacağı için, gıda kaynaklarında yetersizlik olacağı üzerine kurulu olan Malthus'un nüfus teorisi çalışmasına dayanmaktadır (Rosegrant & Cline, 2003, s. 117-119).

Uluslararası Gıda Güvenliği Bilgi Ağı'nın yayımlamış olduğu '2018 Gıda Krizleri Küresel Raporu'nda, şunlar vurgulanmaktadır; 2017'de dünyadaki 51 ülkede- alt bölgelerinde gıda güvenliği tehlikesinin olduğu ve bunun haricinde 125 milyona yaklaşan insanın acil olarak yardıma ihtiyaçları belirtilmektedir (Batı, 2018). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin; yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı ve kaliteli yaşam gibi ilk 3 hedefi de temelde eşit bir şekilde gıdaya erişim üzerinedir. (UNDP, 2021) Tek başına ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmadığını, insanların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarının karşılanmamasıyla kalkınma politikalarının sürdürülebilir olamayacağı fark edilmiştir (Harris, 2009). Bununla birlikte doğal kaynakların sınırlı ancak insan nüfus artışının hızlı olduğu ve ilerleme ve kalkınmanın felaketleri doğurduğu gerçeğiyle yüzleşen dünya toplumu, savaşlardan bir süre sonra 1987'de Brundtland Raporu'yla sürdürülebilir kalkınma' yaklaşımını öne sürmüştür. Bunu takip eden süreçte gerçekleşen konferanslar Rio Zirvesi ve Gündem 21 (1992), BM İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (1996), BM Milenyum Zirvesi (2010), Rio+20 Zirvesi (2012) ile tek başına ekonomik büyüme odaklı kalkınma yerine, doğal kaynakların korunması ve toplumsal gelişme arasında dengeyi sağlayacak olan sürdürülebilirlik yaklaşımı benimsenmeye çalışılmıştır. Uluslararası politikanın ajandasında yer alan gündem konuları ise hala önem taşıyan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015), Gündem 2030 (2016) ile Habitat III-Yeni Kentsel Gündem (2016), gibi konulardır. Bütün dünyada hızla artan kentleşmenin doğa ve insanlar üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle, kentsel alanlara, kentsel arazi, tarım alanları, tarımsal üretime ve gıda konusuna dikkat çekilmektedir. Bu gündemlere rağmen hızla artan tarımsal üretim, gıdaya erişim, temiz su gibi sorunlar artık insanlığı tehdit eder noktaya gelmiştir (Kaya & Susan, 2020, s. 912).

Araştırmada buraya kadar olan kısımda insan hakları kuramı üzerinden gıda konusu, sürdürülebilirlik, kriz süreçlerinde gıdaya erişim konuları teorik olarak tartışılmıştır. Aşağıdaki bölümde de araştırmanın yöntemi ele alınacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin Covid-19 salgını döneminde kent sakinlerinin gıdaya erişimine yönelik politikaları analiz edilecektir. Bu kapsamda büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planlarının ve 2020 yılı Faaliyet Raporlarının gıdaya erişim, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım odağında analizi yapılacaktır. Analiz kapsamında belediye yönetiminin bu konulardaki yaklaşımı ortaya konulacaktır. İçerik analizi sırasında bu aktörlerin bütününe kriz süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek gıdaya erişim krizi yönetimiyle ilgili hazırlıkları tematik olarak sınıflanacak ve nitel veri analizine tabi tutulacak, gıda krizine yönelik büyükşehir belediyelerinin kamu politikası hazırlıklarının mevcut durumu incelenecektir.

Sonuçlar karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Bundan sonraki krizler karşısında nüfusun büyük çoğunluğunu barındıran büyükşehirlerin gıdaya erişimde kendi kendine yeterli olabilmesi ve dirençli hale gelmesi için somut öneriler paylaşılacaktır.

Kentler (30)	İçerik Analizi	Zaman
Büyükşehir Belediyeleri	Stratejik Planlar Faaliyet Raporları	2020

Şekil 1. Saha Örnekleme

Araştırmanın yöntemi yukarıda aktarılmış olup, saha çalışmasının yer alacağı aşağıdaki bölümde Türkiye nüfusunun adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, %78'ini (TUİK, 2020) barındıran 30 büyükşehir belediyesinin gıda ve tarımsal politikaları incelenecek ve karşılaştırmalı perspektifle analiz edilecektir.

Saha Araştırması: 30 Büyükşehir Belediyesinin Analizi

Yerel yönetimlerin insanların gündelik hayat pratiklerine en yakın kamu kurumları olarak çok boyutlu sorumlulukları ve görevleri bulunmaktadır. Bunların başında hemşerilerinin gıdaya erişimini sağlamak, gıda güvenmesini temin etmek, sürdürülebilir gıda ve tarım politikasını geliştirmek yer almaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesine göre, "Herkes ikamet ettiği beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır." hükmü bulunmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 7. Maddesine göre, Büyükşehir Belediyeleri "Gıda ile ilgili olanlar dâhil birinci sınıf gayrisihhî müesseseleri ruhsatlandırmak ve denetlemek, yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvarlar kurmak ve işletmek"

ile yükümlüdür. 6360 sayılı Kanun'un 7. Maddesinde yer alan düzenlemeye göre, "Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler" ve "Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak" zorundadır.

Covid-19 gibi küresel krizler karşısında nüfusun yaklaşık %80'ini barındıran büyükşehirlerin gıdaya erişimde kendi kendine yeterli olabilmesi bir kez daha önem kazanmıştır. Bu özgün çalışma kapsamında, 2020 yılından itibaren yoğun bir şekilde Covid-19 salgını ile mücadele eden belediyelerin bu olağanüstü durum karşısında gıdaya erişim ve gıda güvenliği alanlarındaki uygulamaları derlenmiştir. Çalışma kapsamında araştırılan büyükşehir belediyeleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma kapsamında araştırılan büyükşehir belediyeleri listesi (Alfabetik Sıralama)

	Büyükşehir Belediyeleri		
1	Adana Büyükşehir Belediyesi	16	Kayseri Büyükşehir Belediyesi
2	Ankara Büyükşehir Belediyesi	17	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
3	Antalya Büyükşehir Belediyesi	18	Konya Büyükşehir Belediyesi
4	Aydın Büyükşehir Belediyesi	19	Malatya Büyükşehir Belediyesi
5	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	20	Manisa Büyükşehir Belediyesi
6	Bursa Büyükşehir Belediyesi	21	Mardin Büyükşehir Belediyesi
7	Denizli Büyükşehir Belediyesi	22	Mersin Büyükşehir Belediyesi
8	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	23	Muğla Büyükşehir Belediyesi
9	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	24	Ordu Büyükşehir Belediyesi
10	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	25	Sakarya Büyükşehir Belediyesi
11	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	26	Samsun Büyükşehir Belediyesi
12	Hatay Büyükşehir Belediyesi	27	Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
13	İstanbul Büyükşehir Belediyesi	28	Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi
14	İzmir Büyükşehir Belediyesi	29	Trabzon Büyükşehir Belediyesi
15	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	30	Van Büyükşehir Belediyesi

Stratejik plan bir belediyenin hazırlandığı dönemi kapsayan 5 yıllık yol haritasıdır. Bir başka ifadeyle, belediyenin önceliklerini, hedeflerini ve faaliyetlerini içeren en önemli politik dokümandır. 5216 sayılı Kanunu'nun 7. maddesine göre, Büyükşehir Belediyesi "İlçe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik plânını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak" ile yükümlüdür. Aynı Kanun'un 18. maddesine göre Büyükşehir Belediye Başkanı "Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak ve uygulamak, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini belirlemek, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak" ile görevlidir.

Araştırma kapsamında 30 büyükşehir belediyesinin 2020-2024 stratejik planları "Kamuda Stratejik Yönetim" web sitesi üzerinden indirilmiş(Kamuda Stratejik Yönetim, 2014) gıda ve tarım politikaları odağında analiz edilmiştir. Büyükşehir belediyelerinin gıda ve tarım alanındaki ağırlıklı hizmet sunum alanlarına göre 8 tematik kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler;

- Fide, fidan, organik sıvı, gübre vb. almak ve dağıtımını yapmak
- Üreticilere bilinçlendirici eğitimler, farkındalık çalışmaları ve danışmanlık desteği verilmesi
- Tarımsal AR-GE Çalışmaları
- Kooperatifçiliği destekleyen ve teşvik eden projeler
- Seracılık faaliyetleri desteği
- Modern sulama tesislerinin yapılması
- Yeni tarım alanlarının açılması
- Akıllı, organik veya iyi tarım uygulamalarıdır.

Toplanan veriler “kategorisel içerik analizi” yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Büyükşehir Belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planlarında Gıda ve Tarım Politikaları ¹

#	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Adana	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Ankara		✓		✓	✓			
Antalya								✓
Aydın			✓					
Balıkesir	✓							
Bursa								
Denizli								
Diyarbakır				✓	✓	✓		
Erzurum		✓	✓		✓	✓		✓
Eskişehir				✓				✓
Gaziantep		✓					✓	
Hatay						✓		
İstanbul		✓						
İzmir						✓		
Kahramanmaraş						✓		
Kayseri	✓	✓				✓		
Kocaeli						✓		
Konya	✓	✓						
Malatya		✓						
Manisa		✓		✓		✓		
Mardin				✓	✓			
Mersin	✓	✓	✓	✓		✓		
Muğla	✓	✓				✓		✓
Ordu								
Sakarya		✓	✓		✓		✓	
Samsun	✓				✓	✓		
Şanlıurfa								
Tekirdağ	✓					✓		
Trabzon		✓	✓				✓	
Van		✓	✓	✓		✓		✓

¹Şeklin başında yer alan göstergelerin açıklamaları sunulmuştur.

- I: Fide, fidan, organik sıvı, gübre vb. almak ve dağıtımını yapmak
- II: Üreticilere bilinçlendirici eğitimler, farkındalık çalışmaları ve danışmanlık desteği verilmesi
- III: Tarımsal AR-GE çalışmaları
- IV: Kooperatifçiliği destekleyen ve teşvik eden projeler
- V: Seracılık faaliyetleri desteği
- VI: Modern sulama tesislerinin yapılması
- VII: Yeni tarım alanlarının açılması
- VIII: Akıllı, organik veya iyi tarım uygulamaları Stratejik Planlarında yer alan bilgiler doğrultusunda Büyükşehir Belediyelerinin beslenmeyi ağırlıklı olarak dar gelirli ve/veya kırılgan grupların temel gıda maddelerine erişimi olarak ele aldığı tespit edilmiştir.

Genel olarak belediyelerin insanların gıdaya erişimine yönelik hizmetleri aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır:

- Aşevi hizmetleri
- Gıda kolisi
- Aile destek paketi
- Hemşeri kart, sosyal kart vb. (aynı veya nakdi yardım kartları)
- Ekmek, süt, patates, soğan vb. gıda maddelerinin dağıtımı

Belediyeler sosyal yardımlarını iştirakçi şirketleri aracılığıyla da yapmakta ve bunlar bazen stratejik planda yer almamaktadır. Araştırma kapsamımız stratejik planlar üzerinden gıdaya erişim olduğu için belediyelerin iştirakçileri bu araştırmada araştırılmamıştır.

Bulgular

Araştırma sonucuna göre belediyelerin çoğunluğunun sürdürülebilir gıda ve gıdaya erişim için yönetim modelleri ve politikalarının olmadığı tespit edilmiştir. Gıda ve tarım yönetimindeki geleneksel bakış açıları bu yöndeki politikalarına da yansımaktadır. Bursa, Denizli, Ordu ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyeleri'nin Stratejik Planları'nda gıda ve tarım politikalarına pek değinilmediği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki 8 kategoriye ait hiçbir bilgiye rastlanılmamıştır. Bazı Büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Plan dönemine ilişkin gıda yönetimi ve tarım politikaları aşağıda yer almaktadır:

- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nde tarım borsası kurulması ve yöresel ürünlerine coğrafi işaret alınması
- Malatya Büyükşehir Belediyesi'nde demonstrasyon alanları oluşturulmasının desteklenmesi
- Antalya Büyükşehir Belediyesi'nde meyve bahçelerinin budama, ilaçlama, gübreleme gibi bakımlarının uzmanlarca yaptırılması
- Muğla Büyükşehir Belediyesi'nde alternatif ve yerel tarım ürünlerinin köy/bölge bazında belirlenmesi
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nde tarımsal etüt proje çalışmalarının yapılması (Geofit, peyzaj, tıbbi aromatik, süs bitkileri, çim vb.)
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nde pazar odaklı tarımsal danışmanlık modelinin geliştirilmesi
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nde üretici market faaliyetleri yapılması
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nde toprak analizi laboratuvarının işletilmesi
- Van Büyükşehir Belediyesi'nde toprak işlemez tarımın yaygınlaştırılması
- Konya Büyükşehir Belediyesi'nde sulama sistemleri, bitkisel üretim ve hayvancılık konusunda çiftçilere eğitimler verilmesi ve çiftçi danışma hattının kurulması
- Malatya Büyükşehir Belediyesi'nde demonstrasyon alanları oluşturulmasının desteklenmesi
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde uygulamalı tarım eğitimi verilmesi
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nde tarıma uygun toprakların hafriyat depolama alanlarına dökülmesini engelleyerek tarım arazilerine yönlendirilmesi
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nde yerel çeşitleri geliştirme projesinin hayata geçirilmesi

Stratejik Plan'da yer almayan bir faaliyet/proje için kaynak tahsis edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, stratejik planda yer alan her bir faaliyet/proje performans programında gösterilmekte ve faaliyet raporunda sonuçları kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Büyükşehir Belediyeleri'nin 2020 Faaliyet Raporları gıda ve tarım politikaları odağında taranmış ve 2020-2024 Stratejik Planlarında vaat ettikleri faaliyetlerin birçoğunu Covid-19 nedeniyle gerçekleştiremedikleri tespit edilmiştir. Aşağıda bazı Büyükşehir Belediyelerinin 2020 Faaliyet Raporlarında yer alan hizmetleri bulunmaktadır:

- Manisa Büyükşehir Belediyesi 17 ilçede yeraltı ve yerüstü sularını kullanarak 24 kırsal mahallede tarıma sulama tesisleri ile sulu tarıma geçmiştir, 104 adet seranın anahtar teslim montajı tamamlayarak üreticilere teslim etmiştir (Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu., 2020).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi üreticilere eğitimler düzenlemiş, üretim koşullarının iyileştirilmesine yönelik ortak makine parkı kurulması kapsamında köylerde yaşayan üreticilere hizmet vermiş, iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik üreticilere teknik destek sağlamış ve üreticilere ait topraklara toprak analizi yapılarak gübreleme tavsiyelerinde bulunmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Hatay Büyükşehir Belediyesi kuru tarımdan sulu tarıma geçilmesi amacıyla kurak olan 815 hektar alanı sulama tesisleri ile tarıma açmıştır (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2021).
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 200 çiftçiye %50 hibeli, 36 ay ömrü olan 353 top sera naylonu desteği vermiş, 250 çiftçiye yaklaşık 1.000 dekar tarım arazisine dikilmek üzere %50 hibeli 22.750 adet fidan desteği sağlamıştır. Dolu, sel gibi afetlerden dolayı ürünleri zarar gören yaklaşık 100 çiftçiye tohum desteği vermiştir (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2021).
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi sözleşmeli sebze üretim projesi kapsamında 40.000 adet yemeklik domates, 59.000 adet muhtelif biber, 29.000 adet patlıcan fidesi ve 301 kg çeşitli sebze tohumları hibe etmiştir (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2021). Adana Büyükşehir Belediyesi Covid-19 pandemisi nedeni ile Meclis kararı ile belirlenen koşullarda 2.340 çiftçiye toplamda 1.141.351,13 nakdi yardım desteği vermiş, 98 üreticiye 600.000 adet çilek fidesi dağıtmış, "Tarlada Bereket Servis" lansmanını yapmıştır. Bu uygulama ile çiftçiye ekim, sulama, ilaçlama, gübreleme, hasta, zararlılarla etkin mücadele, hava afet erken uyarı, gelişmiş hava durumu gibi 50 civarında konuda SMS ile bilgilendirme yapılması hedeflenmiştir (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2021). Samsun Büyükşehir Belediyesi çiftçiye 25.000 ₺'lik kuluçka çıkım ve gelişim makinası desteği sağlamıştır (Samsun Büyükşehir Belediyesi , 2021).

Araştırmanın bulgularına göre büyükşehir belediyelerinin temel bir insan hakkı odağında gıda ve tarım politikalarını belirlemediği tespit edilmiştir. Belediyelerin sosyal devlet yaklaşımı ile hizmet sundukları ve sürdürülebilir tarım politikalarının olmadığı saptanmıştır. Genel olarak, büyükşehir belediyelerinin Covid-19 gibi küresel krizler karşısında iyi beslenmeye, kırılgan grupların güvenli, besleyici ve yeterli miktarda besine erişiminin güvence altına alınmasına ve tarımsal verimliliğin artırılmasına yönelik yaklaşımlarının sürdürülebilir olmadığı gözlemlenmiştir.

Aynı zamanda, stratejik planda belediyelerin genel olarak gıdaya erişimi sosyal yardım boyutunda ele alındığı tespit edilmiştir. Gıda yardımı, yiyecek ve giyecek dağıtımı yapılması sosyal yardım başlığında işlenmiştir. Yoksulluğun azaltılmasına, gıdaya erişime ve beslenmeye yönelik özel bütçe ayrılmadığı görülmektedir. Özellikle Covid-19 pandemi döneminde artan gıda kolisi yardımları dikkat çekmektedir. Temel insan hakkı olan gıdaya erişime belediyelerin stratejik planlarında yer vermedikleri sadece geleneksel yöntemlerle ele aldığı; aylık gıda yardım kartları ya da aşevinde yemek dağıtımı, gıda yardım kolileri yaptıkları saptanmıştır.

Bütün bu uygulamalarında başlı başına çok kıymetli olduğu yadsınamaz. Ancak BM ve insan hakları bağlamında gıdaya erişim değerlendirildiğinde ise sosyal yardım ve hayırseverlik anlayışı üzerinden değerlendirilmemektedir. Büyükşehirlerin gıdayı tüm kent sakinleri için ucuz, erişilebilir bir şekilde sunmaya çalışması için politikalar geliştirip, bu politikalara da stratejik planda yer verilmesi için politika geliştirilebilir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dünya genelinde gıda kıtlığı ve açlık her geçen gün artış göstermektedir. 2019 Aralık ayından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 küresel salgını gıda kıtlığını daha da derinleştirmektedir. Özellikle kadınlar

ve çocuklar olmak üzere, toplumun tüm kırılgan kesimleri bu durumdan daha fazla etkilenmekte ve gıda yoksunluğuna sürüklenmektedir. İnsanlara yeterli düzeyde gıda temin edilebilmesi için geleneksel yöntemlerin ötesinde sürdürülebilir tarım sistemine geçiş elzemdir.

BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından ikincisi olan “Açlığa Son” hedefi ile merkezi ve yerel yönetimlere açlığın bitirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, iyi beslenmeye ulaşılması ve sürdürülebilir tarımın uygulanması konusunda önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de nüfusun yaklaşık %80’ini kapsayan büyükşehir belediyelerinin kritik yükümlülükleri bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında Covid-19 gibi küresel krizlere karşı Büyükşehir Belediyelerinin kentin dayanıklılığını artıracak bütüncül gıda politikalarının ve gıda yönetim modellerinin yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, Büyükşehir Belediyelerinin sürdürülebilir gıda üretimlerinin ve tarım yönetimlerinin güvence altına alınmasının önceliklendirilmesigerektiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda, üreticilere yönelik hizmetlerin belirlenmesinde ve uygulanmasında ihtiyaç analizi yapılmadan politikaların belirlendiği saptanmıştır.

Sonuç olarak; Covid-19 gibi küresel krizler karşısında kentlerin gıda ve tarım yönetimi konusunda dirençliliğini arttırmak amacıyla bütüncül politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanların gündelik yaşamlarına en yakın kamu kurumları olarak belediyeler gıdaya erişimi ve gıda güvencesini temel bir insan hakkı olarak ele almalı ve bu doğrultuda hizmetler sunmalıdır. Ayrıca, belediyelerin katılımcı bir yöntemle özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde politikalar belirlemeli ve hizmetler sunmalıdır. Mevcut tarım alanlarının korunması, katma değeri yüksek ürün yetiştiriciliğinin yapılabilmesi, afetlere dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilebilmesi ve sürdürülebilir gıda sistemlerinin güvence altına alınabilmesi için kolektif dayanışma kültürüne ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Adana Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 05 20, 2021 tarihinde 2020 Faaliyet Raporu: https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/yillikfaaliyetraporlari_v/files/abb-yillik-faaliyet-2020.pdf adresinden alındı
- Atik, İ., & Atik, A. (2019). Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Gıda Güvenliğindeki Etkileri: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2), 453-465.
- Balikesir Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/qzTyi+Balikesir_BBB_20_FR.pdf adresinden alındı
- Batı, G. F. (2018, 07 22). *Uluslararası politika Akademisi (UPA)*. Küreselleşme Olgusunun Problemi: Gıda Krizi Ve Açlık Sorunu: <http://politikaakademisi.org/2018/07/22/kuresellesme-olgusunun-problemi-gida-krizi-ve-aclik-sorunu/> adresinden alındı
- Bayraktar, U. (2020, 06 23). *Pandemide ve sonrasında yerel yönetimler için politika önerileri*. 03 04, 2021 tarihinde İstanbul Politika Araştırmaları Enstitüsü: <https://www.istanpol.org/post/pandemide-ve-sonras%C4%B1nda-yerel-y%C3%B6netimler-i%C3%A7in-politika-%C3%B6nerileri> adresinden alındı
- Bilgiç, A. K. (2020). COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 11(31), 2602-2133. 02 18, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/idealkent/issue/58572/817322> adresinden alındı
- Creswell, J. W. (2017). *Research Desing (Araştırma Deseni)*. (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- FAO Türkiye.* (2021). 06 05, 2021 tarihinde <http://www.fao.org/turkey/news/detail-news/tr/c/1403536/> adresinden alındı
- Galtung, J. (2013). *İnsan Hakları Başka Bir Açından Bakış* (2. b.). (M. Sözen, Dü.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gedik, M. A. (2020). Küresel Kamusal Mal Olarak Gıda Güvencesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 28(46), 187-210. doi:DOI: 10.17233
- Gökçe, R., & Ergezer, H. (2016). Gıda Mevzuatımız; Nereden, Nereye? *Akademik Gıda*, 14(2), 225-229. 04 02, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1186246> adresinden alındı
- Güzeloğlu, T. (2009). Küresel Gıda Krizi Ve Beslenme Hakkı. *TBB Dergisi*(80), 299-314. 12 21, 2020 tarihinde <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-80-485> adresinden alındı
- Harris, J. M. (2009). Basic Principles of Sustainable Development. K. S. Seidler içinde, *Dimensions of Sustainable Development* (s. 20-40). Oxford: EOLSS Publications.

- Hatay Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu.:
<https://www.hatay.bel.tr/upload/files/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
adresinden alındı
- İzmir Büyükşehir Belediyesi.* (2020). 2020 Faaliyet Raporu:
https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_30042021_044242_2020_faaliyet-raporu.pdf.pdf adresinden alındı
- Kamuda Stratejik Yönetim.* (2014). 02 20, 2021 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sp.gov.tr/tr/> adresinden alındı
- Kapıkıran, M. (2021). Tarım ve Afet: Kıtık. *ÖLÇÜ*, 104-108. 05 02, 2021 tarihinde http://olcuistanbul.org/_html/2021_nisan.pdf adresinden alındı
- Kaya, H. E., & Susan, A. T. (2020, 08 31). Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler. *İdeal Kent*, 11(30), 909 - 937. 03 02, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/54964/533730> adresinden alındı
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu:
<https://www.kocaeli.bel.tr/webfiles/userfiles/files/faaliyet-raporlari/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Rapor.pdf.pdf> adresinden alındı
- Koç, G., & Uzmay, A. (2015). Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(1), 39-48. 05 2021, 02 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253329> adresinden alındı
- Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu.* (2020).
<https://www.manisa.bel.tr/upload/teskilat/dosya/beb3d05d92ac45c2ab227d473a2c5b89.pdf>
adresinden alındı
- Paine, T. (2017). *İnsan Hakları* (1. b.). (M. O. Dostel, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Peng, W., & Berry, E. M. (2019). The Concept of Food Security. *Encyclopedia of Food Security and Sustainability*(2), 1-7. 01 16, 2021 tarihinde <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/B9780081005965223147?token=2BA92F68B4E322178D5B27946653AEF2B3B9C40C5DCFE646526E2535E67F2AB91547912B7D49DB2A25BD08269AA865F7&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210907154338> adresinden alındı
- Power, M., Doherty, B., Pybus, K., & Pickett, K. (2020). How COVID-19 has exposed inequalities in the UK food system: The case of UK food and poverty. *Emerald Open Research*, 2(11). doi:10.35241/emeraldopenres.13539.1
- (2021). *Regional Overview of Food Security and Nutrition Europe and Central Asia*. FAO. 03 21, 2021 tarihinde <http://www.fao.org/3/cb3849en/cb3849en.pdf> adresinden alındı
- Rosegrant, M. W., & Cline, S. A. (2003). Global Food Security: Challenges and Policies. *SCIENCE*, 302, 117-119. doi:10.1126/science.1092958
- Samsun Büyükşehir Belediyesi* . (2021). 2020 Faaliyet Raporu:
<https://samsun.bel.tr/uploads/dokumanlar/a3c367ee5c9c12b69a72678d7587ddc607.pdf> adresinden alındı
- TUİK.* (2020). 05 30, 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> adresinden alındı
- Tully, J. (2016). İnsan Hakları Geleneği. M. Lutz-Bachmann, & A. Nascimento içinde, *İnsan Hakları, İnsan Haysiyeti ve Kozmopolit İdealler* (s. 183-203). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Yenal, Z. (2001). Türkiye'de Gıda Üretimimin Yeniden Yapılanması. *Toplum ve Bilim*, 32-55.